

Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi*

Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ**

Atf / ©- Yılmaz, S. (2010). Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1), 87-103.

Özet- Adana ovasının güney batısında, Toros dağlarının güneyinde, Kdynos (Cdynos, Berdân) nehri üzerinde kurulmuş bulunan Tarsus'un, Eskiçağlardan beri bir yerleşim yeri olduğu tahmin edilmektedir. Kdynos nehrinin Akdeniz'e ulaştığı noktada oluşturduğu Rhegma gölü sayesinde tahminen onuncu asra kadar önemli bir liman kentiydi. Verimli bir tarım arazisine sahip olan Tarsus, güneyden Anadolu içlerine geçişte kilit bir noktada bulunması sebebiyle de stratejik bir öneme sahiptir. Bu stratejik konumu sebebiyle tarih içerisinde sürekli el değiştiren Tarsus, İslâmiyetin ortaya çıktığı dönemde Bizans Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Ürdün, Filistin ve Suriye topraklarını ele geçirmelerinin ardından Anadolu'ya yönelen Müslümanlar, Tarsus'a ilk seferlerini Hz. Ömer zamanında düzenlemişlerdir. Ancak şehrin fethi, ardından imar ve iskânı çok daha ileri tarihlerde gerçekleştirilmiştir.

"Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi"ni ele alan bu çalışma iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda şehrin fethine kadar Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen seferler incelenmiştir. İkinci kısımda ise fetihle alakalı farklı rivayetler tartışılmış, ardından şehirde gerçekleştirilen ilk imar ve iskân faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler- Tarsus, Bizans, İlk İslâm Fetihleri, Emevî, Abbâsî.

* Bu makale, 28-30 Mayıs 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen "Türk-İslâm Kültür ve Medeniyetinde Tarsus" başlıklı sempozyumda tebliğ olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş şeklidir.

** Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

§§§

Giriş

Adana ovasının güney batısında, Toros dağlarının güneyinde yer alan Tarsus, İslam Tarihi kaynaklarında Nehrü Berdân, günümüzde Karasu olarak bilinen ve bugün şehrin kenarından geçmekte olan Kdynos (Cydnos) nehri üzerine kurulmuştur. Gözlükule'de yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Eskiçağlar'dan itibaren mevcut olduğu tahmin edilen şehrin, kim tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.¹ Coğrafi konumunun sunduğu üç özellik, Tarsus'un daima önemli ve stratejik bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Kuşkusuz sahip olduğu bu özelliklerden ikisini tam ortasından geçmekte olan ve tahminen onuncu asra kadar Akdeniz'e uzanan Kdynos nehrine borçludur. Nehir, sürekli suladığı bu toprakları sadece verimli bir tarım arazisine dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda Akdeniz'e ulaştığı noktada oluşturduğu Rhegma gölü sayesinde şehrin önemli bir liman kenti haline gelmesini de sağlamıştır. Güneyden Anadolu içlerine geçişte kilit bir noktada bulunması, şehrin üçüncü önemli özelliğini teşkil eder.²

Tarsus'un stratejik konumu zaman içerisinde sürekli el değiştirmesine neden olmuştur. Asurlulardan sonra Yunan, Fenike, Pers, Mısır ve Roma hâkimiyetine giren Tarsus, Kilikya'nın bir Roma vilayeti olmasıyla birlikte bu bölgenin merkezi haline geldi.³ Son olarak Bizans idaresi altına giren Tarsus, İslamiyet'in yayıldığı ilk yıllarda tüm Anadolu toprakları gibi Sâsânîler'in saldırılarına maruz kaldı. Bu dönemde iktidarda bulunan Bizans İmparatoru Herakleios (610-641), Sâsânîler'in ana ordusunu 627 yılı sonunda Ninevâ'da (Ninova) kesin bir şekilde mağlup etti. Bu savaşın ardından imzalanan antlaşma neticesinde Tarsus dâhil Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır yeniden Bizans İmparatorluğu'na bırakıldı.⁴ Sâsânî işgalin-

¹ Geniş bilgi için bk. Besim Darkot, "Tarsus", *İA*, XII/1 (İstanbul 1993), s. 19; C. E. Bosworth, "Tarsūs", *EP*, X (Leiden 1998), s. 306.

² W. M. Ramsay, *Tarsus (Aziz Pavlus'un Kenti)* (trc. Levent Zoroğlu), Ankara 2000, s. 13-14; C. E. Bosworth, "The City of Tarsus and The Arab-Byzantine Frontiers in Early and Middle Abbâsid Times", *Oriens*, 33 (1992), s. 268.

³ Besim Darkot, "Tarsus", s. 19; Abdullah Poş, "Osmanlı Döneminde Tarsus (1516-1923)", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ocak-Haziran 2005, s. 246.

⁴ Işın Demirkent, "Herakleios", *DİA*, XXVII (İstanbul 1998), s. 211.

den kurtarılan eyaletlerde askeri ve ekonomik düzenlemeler yapmak üzere devletin doğu topraklarında bulunan Herakleios, bu sırada başlayan ve büyük bir hızla ilerleyen İslam fetihleri karşısında aynı başarıyı gösteremedi. Ridde savaşlarından sonra Hz. Ebû Bekir (11-13/632-634) tarafından Bizans toprakları üzerine başlatılan fetih seferleri Hz. Ömer (13-23/634-644) döneminde de artarak devam etti. Ürdün ve Filistin topraklarının büyük bir kısmının ele geçirilmesinin ardından Yermük Savaşıyla birlikte Suriye bölgesi de Müslümanların eline geçmiş oldu (15/636). Bu savaşları cephe gerisinden yöneten Herakleios ise Müslümanların elde etmiş olduğu bu kesin galibiyetin ardından İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

Yermük zaferinin ardından Anadolu topraklarına seferler düzenlemeye başlayan Müslümanlar, Tarsus'a ilk seferlerini Hz. Ömer döneminde gerçekleştirmişlerdir. Ancak şehrin Müslümanlar tarafından fethedilmesi ve sonrasında imar ve iskânı, çok daha ileri tarihlerde gerçekleşebilmiştir.

Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi'ni ele alan bu çalışma iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda şehrin fethine kadar Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen seferler incelenmiştir. İkinci kısımda ise fetihle alakalı farklı rivayetler tartışılmış, ardından şehirde gerçekleştirilen ilk imar ve iskân faaliyetleri ele alınmıştır.

I- Fetih Öncesi Düzenlenen Seferler

Müslümanların Tarsus'a ilk gelişi hakkında, tespit edebildiğimiz kadarıyla döneme yakın kaynaklar arasında doğrudan bilgi veren tek müellif Belâzürî'dir (ö. 279/982). Ne var ki, eserinde konuyla ilgili üç farklı rivayete yer veren Belâzürî, olayın gerçekleşme tarihi hakkında herhangi bir bilgi zikretmemektedir. Ebü'l-Hattâb el-Ezdî'den naklen zikredilen birinci rivayetteki anlatıma göre yaz seferine çıkan Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639) İskenderun-Antakya yolu üzerindeki Amanos dağlarında yer alan ve bugün Belen diye bilinen Bağrâs geçidini⁵ geçerek Misis'e, oradan da Tarsus'a gelmiştir. Ancak Ebû Ubeyde'nin bölgeye ulaşmasından önce Tarsus ve çevresindeki kalelerde yaşayan halk yerlerinden göç etmişti. Bunun üzerine yoluna devam eden Ebû Ubeyde, bu seferinde kaynaklardan yerini tam olarak tespit edemediğimiz Zende'ye kadar ilerlemiştir.⁶ Ebü'l-Hattâb el-Ezdî dışındaki diğer ravilerin görüşüne yer verilen ikinci rivayette ise Bağrâs geçidini geçerek Zende'ye kadar ulaşan ilk kişinin Ebû Ubeyde tarafından görevlendirilen Meysere b. Mesrûk el-Absî olduğu

⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Bağrâs", *DİA*, IV (İstanbul 1991), s. 450.

⁶ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 235.

kaydedilmektedir. Beraberindeki orduyla birlikte Bağrâs geçidini geçen Meysere b. Mesrûk, Bizans İmparatoru Herakleios'a yetişmek üzere yola çıkmış bir grup Rumla karşılaşmıştır. Aralarında Gassân, Tenûh ve İyâd kabilelerinden bazı Arapların da bulunduğu Rumlarla çarpışmaya giren Meysere b. Mesrûk bunlardan pek çoğunu öldürmeye muvaffak olmuştur. Rivayetin devamında bu sırada Antakya'da bulunan Ebû Ubeyde tarafından daha sonra gönderilen Malik el-Eşter en-Nehâî'nin de beraberindeki askerlerle birlikte Meysere b. Mesrûk'un yanına geldiği belirtilmekteyse de bu yardımcı kuvvetin Rumlarla yapılan çarpışmadan önce mi yoksa sonra mı geldiği hakkında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.⁷ Diğerlerinden daha kısa olan üçüncü rivayette ise Bağrâs geçidini geçen ilk kişinin, Ebû Ubeyde tarafından son Gassânî hükümdarı Cebele b. Eyhem⁸ meselesini halletmekle görevlendirilen Umeyr b. Sa'd el-Ensârî olduğu kaydedilmektedir.⁹

Belâzürî'nin eserinde yer alan bu rivayetlerde herhangi bir tarih zikredilmemektedir. Ancak söz konusu rivayetleri ve Caetani'nin bu rivayetler üzerinde yapmış olduğu yorumu esas aldığı anlaşılan *İslam Ansiklopedisi* Tarsus maddesi yazarı Besim Darkot, Tarsus'un Ebû Ubeyde veya onun kumandanlarından Meysere b. Mesrûk tarafından 16 (637) yılında fethedildiğini ileri sürmektedir.¹⁰ Besim Darkot'un yorumu üzerinde herhangi bir değerlendirmede bulunmadan önce yukarıda zikredilen rivayetler hakkında bazı hususlara işaret etmek yerinde olacaktır. Yine Belâzürî'nin eserinin bir başka yerinde nakledilen rivayetten anlaşıldığı kadarıyla yukarıda sunulan rivayetlerden üçüncüsünün doğru olma ihtimali bir hayli zayıf görünmektedir. Daha doğru bir ifadeyle, bu rivayetin, Umeyr b. Sa'd el-Ensârî tarafından daha geç bir tarihte gerçekleştirilen bir yaz seferine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu rivayette açık bir şekilde Hz. Ömer'in 21 (642) yılında Umeyr b. Sa'd'ı Rum ülkesine (Anadolu) yaz seferine görevlendirdiği ve bunun Anadolu topraklarına düzenlenen ilk yaz seferi olduğu kaydedilmektedir. Hz. Ömer, sefere çıkacak olan Umeyr b. Sa'd'a, daha sonra yeniden ele alınacağı üzere, bu sırada Tarsus veya civarında bulunduğunu tahmin ettiğimiz Cebele b. Eyhem'in İslam topraklarına geri dönmesini sağlaması için bir takım tavsiyelerde

⁷ Belâzürî, *Fütûh*, s. 235.

⁸ Bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Cebele b. Eyhem", VII, *DİA* (İstanbul 1993), s. 184-185.

⁹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 235.

¹⁰ Besim Darkot, "Tarsus", s. 19. Caetani'nin bu iddiası için ayrıca bk. E. Honigmann, "Misis", *İA*, VIII (İstanbul 1993), s. 364.

bulunmuştur. Ancak Cebele b. Eyhem bütün ısrarlara rağmen bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine yerini tespit edemediğimiz Himâr vadisine kadar ilerleyen Umeyr b. Sa'd, buranın halkı üzerine gerçekleştirdiği bir saldırının ardından geri dönmüştür.¹¹

Yukarıda zikredilen birinci ve ikinci rivayet arasında eldeki veriler ışığında kesin bir tercihte bulunmak oldukça zor görünmektedir. Bununla birlikte ikinci rivayete muahhar kaynaklardan İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) eserinde yer vermiş olması bu seferin hangi komutan vasıtasıyla ve kaç yılında yapıldığını tespit hususunda önemli ipuçları sunmaktadır. Tarsus'a ulaşan ilk komutanın Ebû Ubeyde olduğunu bildiren birinci rivayete eserinde yer vermeyen İbnü'l-Esîr, bu komutanın Meysere b. Mesrûk olduğuna işaret eden ikinci rivayeti 15 (636-637) yılı olayları arasında "Halep, Antakya ve Avâsım Bölgesinden Ele Geçirilen Diğer Yerler" başlığı altında zikretmektedir. "Kinnésrîn'in Fethi ve Herakleios'un İstanbul'a Ulaşması" konusunun ardından yer alan bu kısımda Halep ve Antakya'nın fethi anlatıldıktan sonra Ebû Ubeyde ve komutanlarının Kinnésrîn ve Antakya bölgesinin tamamında hâkimiyeti ele geçirmek üzere gerçekleştirdikleri fetihler zikredilir. Burada Maarratü Masrîn, Bûkâ, Cûme, Sermîn, Tîzîn, Kûrus, Tellü İzâz, Menbic, Dülûk, Ra'bân, Bâlis ve Kâsırîn fetihleri anlatıldıktan sonra Müslümanların doğu tarafından Fırat nehrine kadar olan yerleri ele geçirdikleri belirtilir. Doğuda gerçekleştirilen bu fetihlerin ardından batıya dönülerek Habib b. Mesleme'nin Cebelü'l-Lükkâm'da bulunan Cerâcime halkına düzenlediği ve Meysere b. Mesrûk'un Tarsus'a kadar ulaşan seferlerine yer verilir.¹² Buradaki anlatımdan Ebû Ubeyde komutasındaki Müslüman ordunun birliklere ayrılmak suretiyle Kinnésrîn bölgesi içerisinde yer alan Halep ve İbn Hurdâzbih'in (ö. 299-300/912 civarı) Rakka-Sugûrû'l-Cezîriyye Yolu olarak zikrettiği güzergâh üzerinde bulunan yerleşim yerlerini ele geçirdikleri açık bir şekilde anlaşılmaktadır.¹³ Söz konusu fetihlerin her safhasında yer aldığı görülen Suriye bölge komutanı Ebû Ubeyde'nin ana merkezi bırakarak batıya düzenlenen bu sefere komuta etmiş olması pek mümkün görünmemektedir.

¹¹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 194-195. Ayrıca bk. Mustafa Fayda, "Cebele b. Eyhem", s. 184-185.

¹² Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrut 1399/1979, II, 494-497. Suriye'nin kuzeyinde gerçekleştirilen bu fetihlerin anlatımı için ayrıca bk. Fred McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, New Jersey 1981, s. 148-151.

¹³ Ebû'l-Kasım Ubeydullah b. Ahmed b. Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (nşr. De Goeje), Leiden 1889, s. 75, 97; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397, II, 282.

Diğer taraftan İbnü'l-Esîr'in söz konusu fetihleri ve Anadolu'ya düzenlenen bu seferi, Herakleios'un İstanbul'a dönüşünün ardından zikretmesi bu seferin tarihini ve amacını tespit açısından da önem arzeder. İbnü'l-Esîr, 15 yılında Müslümanların Kinnesrîn ve Hıms fetihlerini tamamladıklarında Herakleios'un İstanbul'a varmış olduğunu belirtmekteyse de¹⁴ onun Suriye topraklarından ne zaman ayrıldığı hususunda çok net değildir. Seyf'in rivayetine göre Herakleios'un Antakya'dan ayrılması ve İstanbul'a ulaşması 16 (637) yılında gerçekleşmiştir.¹⁵ Diğer taraftan Belâzürî'nin Hişam b. Ammâr-Velîd ve Evzâî tarihiyle nakletmiş olduğu rivayete göre Kinnesrîn ve çevresinin fethi Ebû Ubeyde tarafından 16 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁶ Daha önce Besim Darkot'tan naklen zikretmiş olduğumuz, Tarsus'a düzenlenen seferin 16 yılında gerçekleşmiş olduğu tahmininde bulunan Caetani, muhtemelen bu iki rivayeti esas almış olmalıdır.¹⁷ Ancak Seyf hariç diğer raviler Herakleios'un, Bizans ordusunun Yermük'te Müslümanlar karşısında almış olduğu yenilgi sonrasında 15 yılı Şaban ayında (Eylül 636) Antakya'dan İstanbul'a hareket ettiği hususunda hem fikirdirler.¹⁸ Yermük Savaşı'nın tarihiyle alakalı kaynaklarda farklı rivayetlerin bulunması, kanaatimizce buradaki ihtilafın temelini teşkil eder. Bununla birlikte söz konusu savaşın başta ülkemizin önden gelen İslam Tarihçilerinden Mustafa Fayda olmak üzere bir çok bilim adamı tarafından 15 yılı Recep ayında (Ağustos 636) gerçekleştiğinin tespit edilmiş olması¹⁹ bu iki farklı tarihten 15 yılı ihtimalini bir hayli kuvvetlendirmektedir. Kaldı ki bazı ilim adamlarınca döneme yakın en eski kaynak olarak kabul edilen ve Halil (Hebron) veya Dımaşk şehirlerindeki rahiplerden biri tarafından kaleme alındığı tahmin edilen Süryanice metne göre de Yermük savaşı 12 Recep

¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 493-494.

¹⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed b. Ebü'l-Fazl), I-XI, Kahire 1990, III, 602.

¹⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s. 198.

¹⁷ Besim Darkot, "Tarsus", s. 19.

¹⁸ Belâzürî, *Fütûh*, s. 195; Taberî, *Târîh*, III, 441, 571, 602.

¹⁹ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1990, s. 417. Donner, *The Early Islamic Conquests*, s. 133; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1991, s. 103.

15 (20 Ağustos 636) tarihinde gerçekleşmiştir.²⁰ Aynı şekilde Kınnesrîn'in fethi tarihiyle alakalı Belâzürî'den naklen zikretmiş olduğumuz rivayetin biraz üstünde Yermük Savaşı'nın 15 yılı Recep ayında gerçekleştiği ve Ebû Ubeyde'nin bu savaşın hemen ardından Kınnesrîn ve Antakya ordugâhına giderek buraları fethettiği kaydedilmektedir.²¹ Dolayısıyla Anadolu topraklarına ilk defa düzenlenen ve Tarsus'a kadar ulaşan bu seferin, 15 yılında Herakleios'un Yermük Savaşı sonrasında İstanbul'a dönmesinin ardından Kınnesrîn ve Antakya'da gerçekleştirilen fetihlerle eş zamanlı olarak Ebû Ubeyde'nin komutanı Meysere b. Mesrûk tarafından düzenlendiğini kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Yine bu seferin, iddia edilen aksine bir fetih seferi olmadığı, Herakleios'un ardından veya ona yetişmek üzere yola çıkmış bulunan Rumları izlemek üzere düzenlenen bir takip seferi olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bu tespitin, tarihçiler tarafından bazı yönleriyle eleştirilmekte olan²² Belâzürî'den daha önce yaşamış Ebû İsmail el-Ezdî'nin (ö. 231/846) anlatımıyla da uyum sağladığının altını çizmemiz gerekir. Söz konusu eserde Tarsus'tan hiç bahsedilmese de Anadolu topraklarına düzenlenen bu ilk sefer genişçe anlatılmakta ve buraya geçen ilk komutanın Meysere b. Mesrûk olduğu kaydedilmektedir. Bazı ayrıntılara da yer verilen bu anlatımda ilk önce üç yüz kişilik bir orduyla birlikte Malik el-Eşter Anadolu topraklarına kaçan düşmanı takip ile görevlendirilmiştir. Ancak birkaç gün sonra kendisine destek olması için iki bin kişilik bir orduyla yola çıkan Meysere b. Mesrûk, yolda Malik el-Eşter'i geçerek Anadolu topraklarına giren ilk komutan olmuştur. Rivayete göre Massisa (Misis) yakınlarında otuz bin kişilik Rum ordusuyla karşılaşan Müslümanlar, burada gerçekleşen çarpışmanın ardından Ebû Ubeyde'nin emri üzerine geri dönmüşlerdir. Halep'te Meysere'nin dönüşünü bekleyen Ebû Ubeyde, onun gelişiyi birlikte Kudüs'ü kuşatma altına almış olan Amr b. As'ın yanına gitmiştir.²³

Yermük Savaşı'nda alınan mağlubiyetin ardından Suriye topraklarının kesin olarak elden çıktığını anlayan Herakleios, Antakya'dan ayrılmadan önce yaptığı konuşmada adeta bu topraklarla kesin olarak vedalaşmıştır. Bununla birlikte bazı tedbirler almaktan da geri

²⁰ "Müslümanlarla Bizans Arasındaki Yermük Savaşı'nı Anlatan Süryanice En Eski Metin" (trc. Abdurrahman Acar), *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt V, Sayı: 2, (2003), s. 73.

²¹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 195, 196.

²² Fayda, *Halid b. Velid*, s. 418.

²³ Ebû İsmail Muhammed b. Abdullâh el-Ezdî, *Kitâbü Fütûhü's-Şâm* (thk. Ensign W. N. Lees), Calcutta 1854, s. 214-218. Ayrıca bk. Osman Aydın, *Ümmetin Emini Ebû Ubeyde*, İstanbul 1997, s. 193-195.

kalmayan Herakleios, İskenderun-Tarsus arasında bulunan kalelerde yaşayan halkı yanında götürürken, yapmış olduğu tahribatla buraları yaşamaya elverişsiz hale getirmiştir. Kuşkusuz o, almış olduğu bu tedbirle, Müslüman askerlerin meskûn mahallerden geçerek Anadolu topraklarına rahat bir şekilde girmelerini engellemeyi hedeflemekteydi. Söz konusu rivayetlerden hareketle bu bölgenin bir takım tabii engeller oluşturulmak suretiyle tamamen savunmasız bırakıldığını ve Müslümanlara terk edildiğini düşünmek pek doğru görünmemektedir. Nitekim rivayetin devamında daha sonra bu bölgeye gelen Müslüman askerlerin halktan kimselerle karşılaşmalar da, kendileri için tuzak hazırlayan ve karşı koyan Rumlarla mücadele etmek zorunda kaldıkları açık bir şekilde kaydedilmektedir.²⁴ Belâzürî'nin konuya dair zikrettiği rivayetin baş tarafında verdiği bilgilerden bu hususu daha da netleştirmek mümkündür. Müellif, öncelikle Hz. Ömer, Hz. Osman (23-35/644-656) ve daha sonraki devirlerde Müslümanların Şam sınırlarının Antakya ile Hârûnürreşîd'in (170-193/786-809) Avâsım²⁵ olarak belirlediği şehirlerde son bulduğunun altını çizer. Ardından kendi zamanında Tarsus'un arkasında savaşıyan Müslümanların söz konusu dönemde Tarsus ile İskenderun arasında savaştığını ve buralarda Rumların kaleleri ve cephaneliklerinin bulunduğunu belirtir. Korkudan zaman zaman Bizans topraklarına sığınan Rumların, bazen de Müslümanlarla savaşmak için geriye döndükleri ve kalelere yerleştikleri kaydedilmektedir.²⁶ İslam tarihi kaynaklarında yer alan bu rivayetler karşısında suskun kalan Bizanslı tarihçi Theophanes, söz konusu bölgenin Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705) dönemine kadar

²⁴ Belâzürî, *Fütûh*, s. 195, 234; Taberî, *Târîh*, III, 603. Ayrıca bk. Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 37.

²⁵ Hârûnürreşîd'in 170 (786-787) yılında Avâsım olarak belirlediği bölge Antakya'dan güneybatıda Âsî nehrinin denize döküldüğü yere, güneydoğuda Halep, Menbic ve bunun kuzeyinde Bizans sınırına kadar uzanan araziye içine almaktaydı. Avâsım şehirlerini Belâzürî, Menbic, Dülûk, Ra'bân, Kurûs, Antâkiyye ve Tîzîn olarak kaydederken; İbn Hurdâzbih de (ö.300/912-913) benzer şekilde Kurûs, Cûme, Menbic, Antâkiyye, Tîzîn, Bûkâ, Bâlis ve Rusâfetü Hişâm olarak zikreder. Geniş bilgi için bk. Belâzürî, *Fütûh*, s. 188; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 75; Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, IV (İstanbul 1991), s. 111-112.

²⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s. 234.

gayrı meskûn bir mahal olarak kaldığını belirtmekle dolaylı da olsa verilen bu bilgileri teyit eder.²⁷

Müslüman Araplar, Hz. Ömer döneminde Suriye'nin kuzeyinde gerçekleştirilen fetihlerin ardından bir taraftan ele geçirilen bu topraklar üzerinde tam bir hâkimiyet kurma mücadelesi verirken, diğer taraftan da Anadolu içlerine yaz ve kış seferleri düzenlemeye başlamışlardır. Kuşkusuz, Toros dağlarının güneyinde yer alan ve Anadolu'ya girişte önemli bir mevkide bulunan Tarsus da bu seferlerden nasibini almıştır. Kronolojik sıra takip edildiğinde bu güzergâh üzerinden Anadolu topraklarına düzenlenen ilk yaz seferi 20 (640-641) yılında Ebû Bahriyye el-Kindî komutasında gerçekleştirilmiştir.²⁸ Rivayetin sahibi Taberî (ö. 310/922), Müslümanların bu sefer esnasında Tarsus'a uğradıklarını zikretmemektedir. Ancak rivayetin devamında Anadolu topraklarına ilk sefer düzenleyenin Meysere b. Mesrûk olduğunu zikredenlerin bulunduğunu kaydetmiş olması, bize her iki seferde de aynı güzergâhın takip edildiğini düşündürmektedir. Ayrıca söz konusu rivayetdeki ihtilafın altında, daha önceden tespit etmiş olduğumuz üzere düşmanı takip amacıyla Meysere b. Mesrûk tarafından düzenlenen seferin, bazı tarihçiler tarafından bir yaz seferi olarak kabul edilmemesinin yattığını düşünmek mümkündür. Dolayısıyla, buradaki teknik ayırımı bir tarafa bırakırsak, 20 yılında Ebû Bahriyye el-Kindî komutasında düzenlenen bu seferi Tarsus'a düzenlenen ikinci sefer olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kanaatimizce Tarsus'a düzenlenen üçüncü sefer 21 (641-642) yılında Umeyr b. Sa'd el-Ensârî tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha önceden de bahsi geçen bu seferin amacı, Yermük Savaşı'nda Bizans ordusunun on iki bin kişilik öncü birliğine komuta etmiş olan ve yenilgi sonrasında Bizans topraklarına geçen son Gassânî Hükümdarı Cebele b. Eyhem'in İslam topraklarına geri dönmelerini sağlamaktır. Ancak Cebele b. Eyhem bütün ısrarlara rağmen geri dönmeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine beraberindeki kalabalık orduyla birlikte Himâr vadisi denilen yere gelen Umeyr b. Sa'd el-Ensârî, buraya düzenlediği saldırı sonrasında İslam topraklarına geri dönmüştür.²⁹ Belâzürî'den aktardığımız bu rivayette söz konusu seferin açık bir şekilde Tarsus'a düzenlendiği zikredilmez. Ancak Taberî'nin konuyla ilgili

²⁷ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor* (Trans. Cyril Mango-Roger Scott), New York 1997, s. 506

²⁸ Taberî, *Târîh*, IV, 112.

²⁹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 194-195.

rivayetinden 21 yılında Muaviye b. Ebû Süfyân ve Umeyr b. Sa'd komutasında, aralarında Antakya ve Tarsus'un içerisinde yer aldığı Kilikya'nın da bulunduğu Şam'ın kuzey bölgesine kapsamlı bir sefere çıkıldığı anlaşılmaktadır.³⁰ Biz buradan hareketle ordusuyla birlikte Bizans topraklarına çekilmiş bulunan Cebele b. Eyhem'in henüz Müslümanların kontrolüne geçmemiş olan Tarsus ve civarına gelmiş olduğu kanaatini taşımaktayız. Belki de söz konusu sefer bu bölgede tutunmaya çalışan Cebele b. Eyhem ve ordusunu bölgeden uzaklaştırmak üzere düzenlenmiştir. Ancak mevcut veriler ışığında bu hususa kesinlik kazandıramadığımızı da belirtmemiz gerekir.

Bununla birlikte 21 yılında Muaviye b. Ebû Süfyân ve Umeyr b. Sa'd el-Ensarî komutasında aralarında Antakya ve Tarsus'un da bulunduğu Şam'ın kuzeyinde bulunan bölgelere düzenlenen sefer sonrasında Müslümanların Tarsus civarında kısmen de olsa kontrolü ele geçirdikleri anlaşılmaktadır. En azından aldıkları tedbirlerle bu bölgede gizlenmekte olan Rumların kendilerine ani saldırılar düzenleyerek zarar vermelerinin önüne geçmişlerdir. Nitekim 25 (645/646) yılında Ammûriye'ye kadar ulaşan bir sefer düzenleyen Muaviye b. Ebû Süfyân, Şam, Cezire ve Kinnesrîn bölgesinden beraberinde getirmiş olduğu bir grubu Antakya ile Tarsus arasındaki boş kalelere yerleştirmiştir. Daha sonra güvenli bir şekilde yoluna devam eden Muaviye b. Ebû Süfyân, sefer dönüşünde bu grubu da yanına alarak herhangi bir zayıf vermeden İslam topraklarına geri dönmüştür. Yine aynı yöntem bundan bir veya iki yıl sonra sefere çıkan Yezîd b. Hurr el-Absî tarafından da uygulanmıştır. Rivayetin devamında, bu yöntemin daha sonra Anadolu üzerine yaz ve kış seferlerine çıkan diğer komutanlar tarafından da aynı şekilde uygulandığı kaydedilmektedir.³¹ Alınan bu tedbirlerle güvenli bir şekilde Tarsus üzerinden Anadolu içlerine seferler düzenlemeye muvaffak olan Müslümanların bir adım sonraki girişimleri, Bizans ordusunun yeniden toparlanmak suretiyle İslam topraklarına muhtemel bir saldırı düzenlemelerini önlemeye yönelik olmuştur. Bunun için Rumların kısa bir süre önce kendilerine karşı uygulamış oldukları yöntemi tekrar etme yoluna gitmişlerdir. 31 (651/652) yılında Derevliye'ye (Eskişehir) kadar ulaşan bir sefer düzenleyen Muaviye b. Ebû Süfyân, bu sefer dönüşünde Antakya ile Tarsus arasında güzergâhı üzerinde bulunan bütün kaleleri tahrip etmiştir.³²

³⁰ Taberî, *Târîh*, IV, 144-145. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 20-21.

³¹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 235-236. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 86.

³² Belâzürî, *Fütûh*, s. 236.

İslam dünyasında yaşanan iki iç karışıklık dönemi hariç neredeyse düzenli olarak her yıl Anadolu topraklarına yaz ve kış seferleri düzenlendiğine dair İslam Tarihi kaynaklarında yer alan kayıtları dikkate aldığımızda, doğrudan Tarsus'a veya buradan geçerek Anadolu içlerine düzenlenen fetih öncesi seferlerin sadece yukarıda zikretmiş olduklarımızla sınırlı olduğunu düşünmüyoruz. Ancak genelde yılı ve komutanı zikredilen bu seferlerin güzergâhlarına dair bilgi verilmemesi nedeniyle bunları tam olarak tespit etme imkânına sahip olamadığımızı belirtmemiz gerekir.

II- Tarsus'un Fethi, İmar ve İskânı

İslam Tarihi kaynaklarında Tarsus'un fethiyle alakalı biri Ya'kûbî'ye (ö. 294/897) diğeri muahhar tarihçilerden İbnü'l-Esîr'e ait olmak üzere iki farklı rivayet yer almaktadır. Bunlardan Ya'kûbî'nin eserinde yer alan ve zayıf olduğu belirtilen birinci rivayete göre Tarsus, Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî tarafından 53 (672-673) yılında fethedilmiştir.³³ Ancak başta Taberî olmak üzere diğer İslam tarihçilerine göre Cünâde b. Ebû Ümeyye 53 yılında Rodos adasını fethetmiştir.³⁴ Bizanslı tarihçi Theophanes'in eserinde yer alan bir bilgi İslam Tarihçileri arasındaki bu ihtilafı çözümlenmede yardımcı olacak gibidir. Buna göre Müslümanlara ait büyük bir donanma 53 yılına denk gelen 672 yılında Kilikya'ya denizden bir saldırı düzenlemiştir.³⁵ Bu durumda Ya'kûbî'nin eserinde yer alan bu fetih rivayetinin Bizanslı tarihçi Theophanes tarafından bildirilen denizden yapılan saldırı ile alakalı olduğunu düşünmek mümkündür. Bununla birlikte, bahsedilen sefer ile Tarsus'un nihai anlamda Müslümanların eline geçtiğini söylemek için yapılan bu izahın yeterli olmadığı açıktır.

³³ Ahmed b. İshak b. Ca'fer el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (thk. Halil el-Mansûr), I-II, Beyrut 1419/1999, II, 167. Ayrıca bk. Cümeyl Abdullah el-Mısırî, "Tarasûs: Saffhatün min cihâdî'l-Müslimîn fi's-Sugûr", *Mecelletü'l-Camiatü'l-İslâmiyye bi Medîneti'l-Münevver*, Cilt:20, Sayı: 77-78, (Medine 1408), s. 107.

³⁴ Taberî, *Târîh*, V, 277; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 493. Belâzürî, Rodos adasının Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî tarafından fethedildiğini bildirmekle birlikte bu fethin 52 yılında gerçekleştiğini kaydeder (*Fütûh*, s. 338).

³⁵ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes*, s. 493.

İkinci rivayet muahhar kaynaklardan İbnü'l-Esîr'e aittir. Buna göre Tarsus'a yakın bir yer olan Sebastiyе,³⁶ yerini tam olarak tespit edemediğimiz Merzübânî'nin ve Tarsus 93 (711-712) yılında Abbas b. Velîd tarafından fethedilmiştir.³⁷ Söz konusu rivayetin döneme daha yakın kaynaklarda yer almaması ilk bakışta kuşku uyandırabilmektedir. Bununla birlikte Sebastiyе'nin 93 yılında Abbas b. Velîd tarafından fethedildiğini doğrulayan Taberî,³⁸ bir yıl önceki anlatımında ise yer ismi zikretmeksizin Rum topraklarından üç kalenin fethedildiğini bildirir. Kanaatimizce bu haberler İbnü'l-Esîr'in eserinde yer alan rivayeti bir anlamda teyit eder. Yalnız ona göre bu fetihler Mesleme b. Abdülmelik tarafından gerçekleştirilmiştir. Hatta bu fetihler sonrasında Misis civarında yer alan Sûsene³⁹ halkı Anadolu içlerine doğru göç etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰ Bunun da ötesinde Antakya-Tarsus arasında kalan bölgede cereyan eden olaylar Tarsus'un 93 yılında fethedildiğini bildiren ikinci rivayeti açık bir şekilde teyit eder. Nitekim birinci rivayetin sahibi Ya'kûbî'nin bildirdiğine göre Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân zamanında İslam dünyasındaki iç karışıklıkları fırsat bilen Bizans İmparatoru IV. Konstantinos 65 (684-685) yılında düzenlediği saldırı sonrasında Misis'e kadar gelebilmiştir. Onun bölgedeki bu ilerleyişi ancak iki taraf arasında sağlanan antlaşma neticesinde durdurulabilmiştir.⁴¹ Misis şehrinin yeniden Müslümanların eline geçmesi Halife Abdülmelik'in oğlu Abdullah'ın 84 (703) yılında düzenlediği sefer sonrasında sağlanabilmiştir. Bu seferi diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Müslümanların ilk defa burada yerleşmek adına⁴² bazı faaliyetlerde bulunmuş olmalarıdır. Misis şehrini ele geçiren Abdullah b. Abdülmelik, şehrin iç kalesini eski temelleri üzerine yeniden inşa ederek buraya üç yüz muharip yerleştirmiş ve Tellühîsn'da bir de cami yaptırmıştır. Bu şehri artık kesin olarak ellerinde tutmak istedikleri

³⁶ Bk. İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 117; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 184.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 578.

³⁸ Muhtemelen bir sehiv eseri metinde Sebastiyе yerine Semastiyе yazılmıştır. Bk. Taberî, *Târîh*, VI, 469.

³⁹ Bk. Taberî, *Târîh*, VI, 429.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, VI, 468.

⁴¹ Ya'kûbî, *Târîh*, II, 188. Ayrıca bk. E. Honigmann, "Misis", s. 364; Işın Demirkent, "Misis", *DİA*, XXX (İstanbul 2005), s. 178.

⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 500.

anlaşılan Müslümanlar, özellikle kış aylarında olmak üzere Antakya'dan getirdikleri 1500-2000 kişilik bir birliği burada bulundurmaya da ihmal etmemişlerdir.⁴³

Bölgede yaşanan bir başka önemli gelişme, 86 (705) yılında Bizans cephesine tayin edilen Mesleme b. Abdülmelik'in zorlu mücadeleler neticesinde Cerâcime halkına karşı üstünlük elde ederek Amanos bölgesinin kesin olarak Müslümanların ellerine geçmesini sağlaması olmuştur. Bu mücadeleler neticesinde Anadolu içlerine kaçan Cerâcime halkı, Bizans İmparatoru II. Iustinianos tarafından Antalya ve çevresine yerleştirilmiştir. Bizans İmparatorluğuyla işbirliği halinde olan ve düzenledikleri saldırılarla Müslümanların Antakya-Tarsus arasında yerleşmesine fırsat vermeyen Cerâcime halkının bölgedeki etkinliğinin kırılmasıyla birlikte yeni bir safha başlamış oldu.⁴⁴ Bundan sonraki aşamada Mesleme b. Abdülmelik ve onun komutanları tarafından Antakya ve Tarsus'a çok yakın bir yerleşim yeri olan Misis çevresindeki kaleler tek tek ele geçirilerek buralara askerler yerleştirilmiştir. Bu seyri Belâzürî'nin eserinden açık bir şekilde takip etmek mümkündür.⁴⁵ Burada bizim açımızdan önemli olan husus İbnü'l-Esîr'in Tarsus'un fethiyle alakalı zikretmiş olduğu 93 yılı bu zaman dilimine tesadüf etmektedir ki, bu da bölgede cereyan eden olayların akışına tam bir uygunluk arz eder.

Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik (86-96/705-715) zamanında fethedilen Tarsus'un Müslümanlar tarafından imar ve iskân edilmesi ancak Abbâsîler döneminde gerçekleşebilmiştir. Böyle bir gecikmenin yaşanmasında bölgede devam eden Rum saldırılarının etkili olduğu açıktır. Dolayısıyla Müslümanlar öncelikle Tarsus'un hemen öncesinde yer alan Misis ile Antakya arasındaki bölgede hâkimiyetlerini pekiştirme, imar ve iskân etme gayreti içinde olmuşlardır. Nitekim Misis kalesinin sürekli Rumlar tarafından muhasara edilmesine kızan Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz (99-101/717-720), Misis ile Antakya arasında bulunan kaleleri yıktırmak istemiştir. Ancak bu kalelerin yıkılması halinde Antakya dışında düşmana karşı koyacak bir engelin kalmayacağını bildirmesi üzerine bu kararından vazgeçmiş, hatta

⁴³ Belâzürî, *Fütûh*, s. 236; Ya'kübî, *Târîh*, II, 197; Taberî, *Târîh*, VI, 385; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 500.

⁴⁴ Mustafa Fayda, "Cerâcime", *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 389. Ayrıca bk. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 38; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 122-123.

⁴⁵ Belâzürî, *Fütûh*, s. 228-230, 236-246.

Keferbeyyâ adı verilen mevkide bir cami ile bir sarnıç yaptırmıştır.⁴⁶ Ondan sonra gelen halifeler zamanında da Tarsus'a yakın bölgedeki imar ve iskân faaliyetleri devam etmiş, 141 (758-759) veya 142 (759-760) yılında Misis ile Tarsus arasında yer alan Ezene (Adana) şehri kurulmuştur.⁴⁷ Tarsus'un imar ve iskân edilmesi ise ilk defa Abbâsî halifesi Mehdi (158-169/775-785) zamanında gündeme gelmiştir. 162 (778-779) yılında Bizans toprakları üzerine sefere çıkan Hasan b. Kahtabe et-Tâî sefer öncesinde veya diğer bir rivayete göre sefer sonrasında Tarsus'ta dolaşarak incelemelerde bulunmuştur. Sefer dönüşünde Tarsus kalesinin sağlamlaştırılması ve buraya asker yerleştirilmesinin sağlayacağı faydaları anlatarak bu konuda Halife Mehdi'yi teşvik etmiştir. Hasan b. Kahtabe'yi haklı bulan Halife Mehdi, Tarsus'un imar ve iskân edilmesini, ancak bu işe Maraş'a yakın bir yerde bulunan Hades'ten⁴⁸ başlanmasını emretmiştir.⁴⁹

Halife Mehdi'nin bu emrine rağmen oğlu Hârûnürreşîd'in tahta çıkmasına kadar Tarsus'un imarına başlanamadığı anlaşılmaktadır. Halife Hârûnürreşîd zamanında Rumların burayı ele geçirmek ve asker yerleştirmek istedikleri haberinin yayılması üzerine Tarsus'un imarı yeniden gündeme gelmiştir. Bunun üzerine halife 171 (787-788) yılında Bizans toprakları üzerine sefere çıkardığı komutanı Herseme b. A'yan'a aynı zamanda Tarsus'un imar edilmesi ve buraya asker yerleştirilmesi emrini vermiştir. Herseme b. A'yan adına bu işle görevlendirilen Ebû Süleym Ferec el-Hâdim, öncelikle Horasanlılardan oluşan üç bin kişilik bir birliği Bağdat'tan Tarsus'a gitmek üzere yola çıkardı. Ardından bini Misis'ten bini Antakya'dan olmak üzere iki bin kişilik ikinci bir birlik daha buraya sevk edildi. 172 yılı Muharrem ayı başlarında (Haziran 788) Tarsus'a ulaşan söz konusu iki birlik, şehrin inşası tamamlanın-

⁴⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s. 236-237, 239.

⁴⁷ Belâzürî, *Fütûh*, s. 241.

⁴⁸ İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 97; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 227-229.

⁴⁹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 241-242; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 227-228.

caya kadar Cihad kapısı meydanında⁵⁰ kurulan karargâhta bekletilmiştir. Tarsus kalesi ve camii inşasının tamamlanmasının ardından bu birlikler şehre yerleştirilmişlerdir (172 yılı Rebûlâhîr/Eylül-Ekim 788). Ayrıca bu ilk iskân esnasında parsellere ayrılan şehir toprakları Tarsus halkına iktâ olarak dağıtılmıştır.⁵¹ Bundan sonraki süreçte Müslümanlar hâkimiyetleri altına aldıkları Tarsus'a yerleşmeye devam etmişlerdir. Ancak Rumlarla cereyan eden müca-deleler sebebiyle Tarsus'taki hâkimiyetin belli dönemlerde el değiştirdiğini de belirtmek gere-kecektir.

⁵⁰ Yukarıdaki rivayetin alındığı Belâzürî'nin *Fütûhu'l-büldân* isimli eserinin metninde "meydân" kelimesi yerinde "Medâin" sözcüğü yer almakta ve bu iki birliğin Medâin'in Cihad kapısında ordugâh kurdukları kaydedilmektedir (*Fütûhu'l-büldân* [trc. Mustafa Fayda], Ankara 1987, s. 243. Krş. *Fütûhu'l-büldân* [thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ'-Ömer Enîs et-Tabbâ'], Beyrut 1407/1987, s. 232). Ancak Misis ve Antakya'dan hareket eden birliklerin Bağdat'a yedi fersah uzaklıkta bulunan Medâin'e gitmeleri ve tekrar geriye dönerek Tarsus'a gelmeleri pek makul görünmemektedir. Nitekim söz konusu rivayeti Belâzürî'den aynen nakleden İbnü'l-Adîm'in eserinde "Medâin" yerine "meydân" kelimesi kullanılmaktadır (*Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb* [nşr. Süheyl Zekkâr], I-XII, Beyrut, ts., I, 185-186). Muhtemelen Belâzürî'nin eserinin edisyon kritiğinde esas alınan nüshada veya edisyon kritik sırasında sehven bu iki kelime birbirine karıştırılarak "meydân" kelimesi "Medain" şeklinde okunmuş olmalıdır. Bundan dolayı biz bu iki birliğin Tarsus şehrinin kapılarından biri olan Cihad kapısı meydanında bekletildiğini kaydeden İbnü'l-Adîm'in eserindeki metni tercih ettik. Cihad kapısı ve Tarsus şehrinin diğer kapıları hakkında bilgi için ayrıca bk. Muhammed Abdülmün'im el-Himyerî, *Ravzü'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1975, s. 388-389.

⁵¹ Belâzürî, *Fütûh*, s. 242-243. Ayrıca bk. İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, I, 185-186.

Sonuç

Hız. Ebû Bekir ve Hız Ömer dönemlerinde art arda gerçekleştirilen fetihler sayesinde Ürdün ve Filistin'in büyük bir kısmını ele geçirmiş bulunan İslam orduları Yermük Savaşı neticesinde Suriye topraklarını da hâkimiyetleri altına aldılar. Bu kesin galibiyetin ardından bir taraftan Kinnesrîn ve Antakya bölgelerinde tam bir hâkimiyet sağlama mücadelesi verirken, diğer taraftan da Anadolu topraklarına seferler düzenlemeye başladılar. Anadolu toprakları üzerine düzenlenen ilk sefer, kuvvetle muhtemeldir ki 15 (636-637) yılında Ebû Ubeyde'nin komutanlarından Meysere b. Mesrûk komutasında Tarsus üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu seferin amacı, Yermük Savaşı'nda uğradığı kesin yenilginin ardından Antakya'dan İstanbul'a dönmekte olan Bizans İmparatoru Herakleios'u veya ona yetişmek üzere yola çıkmış Rumları takip olmalıdır. Kanaatimizce bu ilk seferi 20 (640-641) ve 21 (641-642) yıllarında düzenlenen iki yaz seferi takip etmiştir. Bundan sonraki süreçte yaz ve kış seferleri olmak üzere yılda iki kez Anadolu topraklarına seferler düzenledikleri bilinen müslümanların Tarsus üzerine yaptıkları seferlerin bunlarla sınırlı kalmadığı kesindir.

Herakleios'un İstanbul'a dönerken verdiği emir doğrultusunda halkı göç ettirilen ve yaşamaya elverişsiz hale getirilen Antakya-Tarsus arasında kalan bölgede Müslümanların hâkimiyet sağlamaları bir hayli zor olmuştur. Bizans İmparatoru IV. Konstantinos'un Tarsus'u geçerek Misis'e kadar ulaşan 65 (684-685) yılındaki seferinin durdurulmasının ve Bizans Devleti ile iş birliği yapan bu bölgede meskûn Cerâcime halkının direncinin kırılmasının ardından 84 (703) yılında Misis, 93 (711-712) yılında ise Tarsus Müslümanlar tarafından fethe edilmiştir. Tarsus'un imar ve iskân edilmesi ilk defa Halife Mehdî zamanında gündeme gelmişse de bu gerçekleşmemiştir. 172 (788) yılında Halife Hârûnürreşid'in emriyle Tarsus kalesinin ve camiinin inşası tamamlanarak buraya beş bin kişilik bir askeri birlik yerleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren Tarsus, Müslümanların tam anlamıyla hâkimiyet sağladıkları ve yerleşmeye başladıkları bir şehir haline gelmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde Müslümanlarla Rumlar arasında cereyan mücadeleler doğrultusunda zaman zaman el değiştirmiştir.

Conquest of Tarsus by Muslims

Citation / ©- Yılmaz, S. (2010). Conquest of Tarsus by Muslims, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 10 (1), 87-103.

Abstract: *It is thought that Tarsus which was founded in the southwest of Adana plain, in the South of Taurus Mountains, around the Kdynos (Cdynos, Berdân) River, was a settlement since ancient times. It was an important coastal town approximately until X. century thanks to Rhegma Lake which was generated by Kdynos River at coastline of Mediterranean Sea. Tarsus, having fertile agricultural land, has a strategic position because it is on a key point for access to Anatolia from the South. This is why, it passed through many hands and when Islam emerged it was under the Byzantine suzerainty. Muslims, after they had Jordan, Palestine and other Syrian territories, directed to Anatolia and set the first Anatolian campaigns in the period of Caliph Omar. However, conquest, development and settlement of Tarsus by muslims could be achieved at a late future date.*

This study, dealing with conquest of Tarsus by muslims has two chapters. In the first chapter, muslim campaigns to Tarsus until the conquest were studied. In the second chapter, first, various narrations about the conquest are argued, then the first development and settling activities in Tarsus are dealt with.

Keywords: *Tarsus, Byzantine, First Islâmic conquests, Umayyad, Abbâsid.*